

Sopelimen

NESODDEN
HISTORIELAGS
ÅRSSKRIFT

2018

Innhold «Sopelimen» 2018:

Gunhild Skattebo: <i>Klokketårnet</i>	3
Gunhild Skattebo: <i>Iseksporten fra Nesodden</i>	10
Alv Egeland: <i>En reise i tiden</i>	19
Harald Lorentzen: <i>Tre fettere</i>	29
Arild Drolsum: <i>Da kanadagjessene kom til Nesodden</i>	38
Joar Tranøy: <i>Syndikalistmøter på Nesodden i 1937</i>	42
Fra historielagets arkiv: <i>Konfirmasjonstelegrammer</i>	49
Arild Drolsum: <i>Den hemmelige kureren</i>	51
Frode Larsen: <i>Sport- og friluftsmuligheter</i>	47
<i>Styret i Nesodden historielag 2018</i>	63

Redaksjonskomité for «Sopelimen» 2018:

Åste Eggen/Nesodden historielag

Forsidebilde:

*Nyrestaurert klokketårn ved fergeterminalen,
foto: Stein Turtumøygard*

KLOKKETÅRNET

Av Gunhild Skatteboe

Da Den optiske telegrafen» ble utbygd som et omfattende varslingsystem under Napoleonskrigene (1808 -1814), ble den ene av de høye mastene plassert på den nordligste odden på Nesoddtangen, herav kommer navnet Signalen. Systemet ble brukt til å sende meldinger over lange avstander og var i bruk til man intensiverte arbeidet med å få til en elektrisk telegraf i landet.

Området på odden var ubebodd og ubenyttet, og ble i 1879 kjøpt av havnefogd Christian Johnsen i Kristiania. Han planla å bygge et landsted her. Prisen var kr. 4000 for hele odden. Allerede i 1883 fikk han kontakt med Fyrvesenet i Kristiania, som betalte kr. 2500 for å få satt opp et fyrtårn og en tåkeklokke på odden, dette for å sikre den stadig økende båttrafikken på fjorden.

Det første fyret og selve klokketårnet ble satt opp i 1883, klokka ble montert året etter, i 1884.

I 1890 solgte enken etter

«Den Optiske Telegraf». Kart over systemet langs Oslofjorden.

Etablisementet Signalen. Foto: Nesodden historielags billedarkiv.

Christian Johnsen sommerstedet til restauratør Olav Andersen fra Kristiania. Han hadde store planer om et sommerhotell. Dette åpnet rundt år 1900 og hadde plass til ca. 40 gjester.

Hotellet brant ned i 1914, det tok bare 30 minutter før hele hotellet var borte. Annekset som sto igjen, la grunnlag for videre

drift. Sønnen Frithjof Andersen hadde planer om et nytt hotell, Kristianiafjordens største. Dette ble det aldri noe av. I stedet pusset man opp, og i 1935 ble hotellet åpnet med ny eier, Johan Schrumpf. Han satset stort på «aktiv ferie med idrett, sol og friluft», med 30 hotellværelser og 25 ansatte.

I 1940 ble hotellet rekvirert av tyske tropper, og okkupasjonen satte punktum for videre drift. Området ble lukket for sivilbefolkningen, godt bevoktet av tyske vaktmannskaper.

Etter krigen, i 1945, ble flyktninger fra Finnmark innlosjert her, og flere av disse har etterkommere på Nesodden.

Folketallet på nordre Nesodden vokste på 1950-tallet, Berger skole

Fiskerstedet Hatt var en plass under Nesoddtangen gård.

ble for trang, og som nødløsning ble rommene på Signalen tatt i bruk som undervisningslokaler noen år. Mange husker juletreffester i Nesoddtangen Vels regi.

Eiendommen var i bruk, men forfallet grep om seg, og i 1959 bestemte kommunen seg for å rive bygningen. Rester etter hage, trapper og mur kan fortsatt sees, men tunnelen fra hotellet til badehuset er murt igjen.

Den første fyrvokteren

Magnus Berntsen var født i 1857 og bodde på Kavringstrand med foreldrene. I 1875 finner vi at familien har flyttet til fiskerstedet Hatt, en plass under Nesoddtangen gård. Magnus ble fisker som faren, og giftet seg i 1879 med Laurentze Borgersen fra Kristiania. De bosatte seg hos familien i huset på Søndre Hatt.

Da fyrlykta og tåkeklokka var bygget på Signaltomta, fikk fiskeren Markus arbeid som fyrvokter, en sikker inntekt i tillegg til fjordfisket, og i 1878 fikk han utskilt og kjøpt eiendommen Søndre Hatt.

*Nålevende etterkommere av familien på Hatt. Harald Bockmann m/familie.
Foto: Stein Turtumøygard*

Magnus og Laurentze fikk i alt 6 barn. Den yngste, Laura Marie, ble født i 1889, det samme året som Magnus selv døde av tuberkulose, bare 32 år gammel.

Ved folketellingen i 1891 har Laurentze overtatt jobben etter mannen og benevnes som «Fyrvokterske og Fisker». Jobben

var krevende, hun måtte ro til Tangen i alle slags vær for å dra loddet på klokka og fylle parafin på fyrlykta som lå ganske langt fra land. Det lille tilbygget på klokketårnet ble bygget for at lille Laura, som måtte være med mamma på jobben, kunne sove der.

I 1890 flyttet Laurentze til Kristiania fordi barna skulle kunne gå på skole, men både hun og døtrene flyttet senere tilbake til Søndre Hatt. Stedet hadde bare vært utleid.

Den nye fyrvokteren som overtok jobben var Johan Jacobsen fra Nesoddtangen gård, han benevnes som «Tilsynsmann ved Nesoddtangen fyr».

Ny tid

I 1987 var tåkeklokkas viktige funksjon blitt overflødig. Radar og GPS gjorde båtreisen tryggere og mer forutsigbar, det var slutt på at matrosen måtte stå på bakken av båten i alle slags vær og lytte etter klokka for å finne brygga i tåke og mørke.

I 1993 har A.A. en artikkel som omhandler «den verneverdige tåkeklokka», der vi finner at «Historielaget har påtatt seg vedlikeholdet av den spesielle tåkeklokken på Signalen. Klokken skulle flyttes til Sørlandet, men ble stående på betingelse av at Historielaget har lovet å passe på den»! Det foreligger ingen skriftlig avtale mellom

Klokketårnet ca. 1910. Foto: Nesodden historielags billedarkiv.

Historielaget og Nesodden kommune som bekrefter dette. Et brev i 1995 fra daværende leder Randi Moe til Riksantikvaren om saken ser ikke ut til å ha blitt besvart, eller kommentert i styrereferatene.

I 1999 finner man at klokketårnet trenger å skrapes og males, arbeidet utføres på dugnad.

I 2007 behandler styret i Historielaget saken og konkluderer med at tårnet trenger

oppussing og nytt tak. «Det nåværende taket er ikke originalt, og vi bør vurdere å erstatte det med et tak som er likt det originale». Daværende leder tar dette opp med Nesodden kommune og ber om videre samhandling med Riksantikvaren for å få avklart «hva vi kan og bør gjøre».

I 2008 finner vi en tilbakemelding etter befaring som er gjennomført av representanter for Akershus fylkes kulturstyre. Sitat: «Tårnet bør ikke skrapes ned til bar vegg, bare puss bort store ujevnheter. Nederste kledningsbord skjæres av noen cm. Deretter males tårnet».

I 2009, til årsmøtet, legger lederen Per Nordal fram et forslag om restaurering og tilbakeføring av klokketårnet til gammel modell. Årsmøtets vedtak: «Saken oversendes til nytt styre for videre behandling og legges fram på årsmøtet 2010 med kostnadsoversikt og finansieringsplan».

I 2010 satte styret ned en prosjektgruppe som la fram sin rapport på årsmøtet i 2011. Det videre arbeidet ble overlatt til Historielagets styre.

I perioden 2011-2012 ble det avholdt mange møter, og saken fikk flere behandlinger i Nesodden kommunes mange utvalg.

Historielaget kontaktet flere håndverkere, som ga svært forskjellige prisoverslag på arbeidet som måtte gjøres.

Avgjørende for det videre arbeidet ble rådmannens tilbakemelding 29.06.11. Kommunen v/rådmannen var uenig i det foreliggende forslaget om ombygging og tilbakeføring av klokketårnet.

I mars 2012 sa Kystverkmusea v/direktør v.d. Eyden: «Så vidt

Etterhvert ble tårnet seende slik ut.

vi vet, ble det bare bygget 13 tåkeklokkeanlegg i Norge. 5 av disse er i dag fredet. Vi mener at disse anleggene utgjør en viktig del av det maritime kulturlandskapet og at de derfor bør tas vare på, selv om de ikke er fredet». Grunnen til at «vårt» klokketårn ikke ble fredet på linje med dem på Elle og Langåra, sies å være at man skiftet tak et eller annet tidspunkt mellom 1937 – 1949.

I november samme år kommer det svar fra Ingeborg Hvidsten

Jobben starter med å få klokketårnet tilbakeført til gammel modell. Foto: Nesodden historielags billedarkiv.

i Akershus fylkes kulturstyre til Nesodden kommune, hvor man viser til tidligere uttalelse i saken, 06.12.10, til historielaget, med kopi til Nesodden kommune: «det vil være positivt å reetablere et slikt historisk landemerke ved Tangen».

Kulturutvalget i kommunen satte igjen saken på dagsorden 21.05.13, uten realitetsbehandling, men fra utvalgets møte 05.06. foreligger følgende vedtak:

«KUL-005/13 Vedtak: Klokketårnet på Signalen restaureres i nåværende stil».

2015: Finansiering har alltid vært viktig ved restaurering og rehabilitering av gamle bygninger, og Historielagets egne midler kunne ikke dekke alle utgifter. Det hjalp godt da Sparebankstiftelsen DNB bevilget kr. 200.000 til arbeidet – men satte samtidig som betingelse at klokketårnet skulle tilbakeføres til opprinnelig sveitserstil.

I 2017 kom det ny giv i saken. Facebooksiden «Vi vil ha klokketårn i sveitserstil» fikk mange seere, interessen for tårnet tok seg opp, og engasjementet ble stort.

I mai 2017 ble det endelige vedtaket om oppgradering/vedlikehold av klokketårnet fattet i formannskapet. Samtidig ble det avsatt beløp kr. 400.000 overført fra kommunen til Historielaget.

Den formelle kontrakten mellom Nesodden kommune og Nesodden historielag ble undertegnet 10.08.18. Nå kunne arbeidet begynne !

Kilder:

- Bøckmann, Iversen Eide og Kristiansen om familien fra Hatt
- S.Turtumøygard: «Da Nesodden deltok i Napoleonskrigen – historien om den optiske telegraf», Follominne 2008
- H. Lorentzen: «En fyrvokter og en hotellvert», Sopelimen 2017
- Hintze Holm: Nesoddens historie bind II 1995, s. 227
- Akershus Amtstidende, diverse artikler
- Øvrige bilder: Nesodden historielag ♡

Klokketårnet på plass. Foto: Nesodden historielags billedarkiv.

ISEKSPORTEN fra Nesodden 1850–1950

Av Gunhild Skatteboe

Teknikken med å oppbevare is var kjent av perserne allerede ca. 400 år f. Kr., og bruk og oppbevaring av is var også kjent i vårt land i tidlige tider. At dette ble en industri også i Frogn/Nesodden hadde mange årsaker. Søren A. Parr fra Drøbak var sjømann i yngre dager og kjente til Englands import av naturis fra USA til bruk for å bevare mat i fersk tilstand over lengre tid. Denne transporten var lang og besværlig, norske havner lå svært mye nærmere og enklere til.

Parr så mulighetene for å konkurrere med den amerikanske isen og leide først flere tjern i Follo-distriktet, organiserte isskjæring, transport og frakt til England. Fra Nesodden gikk den første lasten allerede i 1852, vi vet ikke hvorfra, men allerede i 1855 skipet man ut en last fra Svestad, fra Okshal i 1859 og fra Fjellstrand i 1863.

Kart over de viktigste isdammene.

Som følge av isdriften ble det anlagt flere kunstige dammer og tjern rundt på Nesodden, særlig rundt Svestad og Spro. På Nesodden var det på det meste omkring 25 – 30 dammer som ble brukt til isskjæring, og istrafikken satte sitt synlige preg på bygda. Det ble ryddet veger og bygget

Issaga på Tjernsbråtan laget av Olle Tjernsbråtan.

isrenner, ishus, kaianlegg til arbeiderne, smier, redskapshus og staller. Mange håndverkere var nødvendige i arbeidet med å bygge murer rundt dammene, anlegg av veger og bygging av ishus m.m.

Mange bønder fikk en kjærkommen tilleggsnæring i vinterhalvåret, best avlønning fikk de som kunne stille med egen hest til transporten av isblokkene. Arbeiderne hadde egne redskaper,

mange issager, haker og tener m.m. finnes bevart på Nesodden.

Det nevnes flere aktører i isdriften; Carl Svestad, Axel Wiborg og Julius Rosen er noen av dem.

Sesongarbeidere kom mange steder fra og fant arbeid her, det sies at utvandringen til Amerika ble mindre herfra enn fra andre kommuner fordi det var arbeid å få her.

På det meste arbeidet flere

Isskjæring.

hundre mann i isproduksjonen, vinteren 1905 var bortimot 100 mann og 40 hester i arbeid i 5 uker på det som da var det største anlegget, Nesodden Ice Export Company. I året 1900 eksporterte Nesodden 95000 tonn is, det tilsvarte ca. 20 % av all norsk iseksport dette året.

Bleksli-Bråtatjern:

Nesoddens drikkevannskilde, oppsto ved sammenslåing av de to tjernene Bleksli- og Bråtatjern i 1963. Før sammenslåingen kunne man i tørre tider gå noenlunde tørrskodd der tjernene nesten hang sammen, ved det såkalte «Streppsund».

Både Bleksli- og Bråtatjern er opprinnelig naturlige tjern, brukt til isproduksjon en kort periode før 1888 med 8 isskjærere. I mellomkrigstiden ble det arrangert årlige hopprenn i Bråtabakken, sågar med musikkorps på tjernet (jfr. artikkel om hoppbakker i Sopelimen 2017).

Blylagdammen:

Opprinnelig naturlig dam, anlagt som isdam 1875-1880,

Sørenden av Blekslitjern.

med oppmurt demning og høy mur i sydenden. Den utgravde massen ble plassert nordøst for dammen, og eiendommen fikk navnet «Opsand». På demningen i sydenden ble det i 1880 plantet bøketrær for å holde jorda på plass, dette er sannsynligvis de eldste bøketrærne på Nesodden.

Vest for dammen ligger eiendommen «Holmen» hvor det var varmestue for arbeiderne i mange år. Vest for huset ble det gravd en avledningsbekk, som ledet vannet på utsiden av dammen når man skulle renske opp.

Ved eiendomssalg i 1900 forbeholdt selgeren seg retten til «at føre i land fra Blylagdammen og ind på parsellen sne og issøle, ligesom selgeren har ret til at demme op vand».

I sørøstre ende av dammen lå eiendommen «Dammen» eller «Damstuen», som finnes på kart fra 1879. Der fantes antakelig også en hvilestue for arbeiderne.

Bråtedammen:

I 1883 ble Kristiania Iskompani stiftet og startet produksjon både på Flaskebekk og Storrudbråtedammen. Bråtedammen på Spro ble anlagt og bygget av engelskmannen Allcock, den var i drift fra 1886. Dammen har oppmurt demning i gråsteinsmur, og anlegget omfattet 3 ishus i Ishusvegen. Her mente man at det var behov for brygge i Skjelviken, og kontrakt ble opprettet mellom Hagbart og Olav Storrud og iskompaniet.

Allcock hadde leid dammen for 50 år for kr. 600. I 1890 ble anlegget av Th. Bjordam fra Kristiania. Han kjøpte en parsell nord for Storrudbråtan og bygde bestyrerboligen «Fredbo», som stadig er bebodd og i drift ved dammen.

I 1890 gikk det 5000 tonn is fra Bråtedammen, dette var det største eksportåret. Kristiania

Demningen ved Blylagdammen.

Iskompani ble oppløst i 1917, det store eventyret var over.

Skøyteløperen Axel Paulsen (DobbelAxel») hadde treningsbane her på sine eldre dager. Dammen het for øvrig Storbråtdammen etter husmannsplassen Storerudbråtan.

Buksedammen:

Anlagt 1860 – 1890 av Brun og Lund. Oppmurt demning med gråsteinsmur, 60 m lang og 4 + 3 m høy. Dambygging ble

Bråtedammen.

Buksedammen. Hit stod dammen før muren falt.

en egen arbeidsgren, og mange ble eksperter på dette. Særlig svenskene var svært flinke i faget. Enger og fordypninger i terrenget ble demmet opp, det var viktig at dammene ikke var for dype, da frøs vannet lettere.

Ishuset lå på Nordre Spro. Dammen har form som en bukse, derav navnet. I dag er muren i sør ved det venstre buksebenet delvis revet. Myra i nord heter Stakken.

Engsdammen:

Anlagt 1860-1890 av Carl Svestad og Axel Wiborg og er en av Svestaddammene. Oppmurt demning (gråsteinsmur), 50 m lang og 10 m høy, med luke i bunnen. Den ble tappet for vann om sommeren, og vegetasjonen

Engsdammen med hagen under muren.

på bunnen ble fjernet før man begynte å fylle dammen med vann fra nærmeste bekk eller vanntilsig om høsten. I andre dammer kunne gress og siv ble slått langs kantene med ljå, og det som vokste ute i dammen ble fjernet fra flåter.

I denne dammen ble bunnluke ved en feil fjernet en sommer for noen år siden – og dermed sprellet det diverse ål i den etter hvert tørrlagte dammen.

Flaskebekktjernet:

Fra toppen av Brattbakken, slalåmbakken i sydenden av tjernet, ser man tydelig det opprinnelige tjernet, 18 m dypt, med utvidelsen mot nord etter at demningene ble murt opp.

Dette tjernet ble oppdemmet

til isdam av Kristiania Iskompani i 1883. Utløpet gikk opprinnelig østover.

Mange arbeidere skulle ha losji, derfor ble «Boligen» rett vest for dammen bygget i 1890, med plass til 16 arbeidere og med stor stall. Grunnmuren etter stallen sees fremdeles. Andre arbeidere fant overnatting i «Hotellet», som fremdeles ligger som sommerbolig i Promenadebakken ned mot sjøen. På dette tjernet ble det også arrangert travløp på isen, jfr. illustrasjonen.

Krystalldammen:

Anlagt 1865-1873 av Jørgen Grøstad til produksjon av både is

Flaskebekktjernet med lite vann i 2006.

og kreps (som ble levert til Hotel Continental). Oppmurt demning med gråsteinsmur i begge ender. Ble kalt «Krystalldammen» fordi vannet var så fint og rent de første årene. Ørret ble også satt ut her.

Isen ble kjørt med hest og slede ned til Saga, der ishuset lå.

Travløp på isen på Flaskebekktjernet.

Krystalldammens nordre demning er nesten 200 m.

Lilleruddammen:

Anlagt i 1883 av iseksportør A. Baardsrud, oppmurt demning.

Herfra kom de 36 obeliskene, 9 m høye, som prydet Karl Johans gate ved kronprinsbryllupet i 1929. Dette kan for øvrig sees på som avslutningen på isindustrien på halvøya. Lokale brukere i forretninger og husholdninger hentet fortsatt is, men den store eksporten stoppet nå.

Ravnsborgtjern:

I 1770 fikk Paul Røer oppført en gråsteinsmur i bekkeløpet fra Ravnsborgtjern. Muren tjente som demning for tjernet, som da ble vannmagasin for møllebruket

Isobelisker prydet Karl Johans gate ved kronprinsbryllupet i 1929.

Isskjering på Lilleruddammen.

Demningen på Ravnsborgtjern.

nede i Kirkevika. Isen fra tjernet ble fraktet ned til «Tutarhølet», dagens Torvik.

Skoklefaldtjern:

Det opprinnelig naturlige tjernet ble anlagt som isdam av Søren Parr ca. 1870. Isen ble fraktet ned til

Isveien opp fra Skoklefaldtjern

Skoklefaldtjern.

Themsen.

Oksval på den gamle isveien, som gikk der Blåbærstienbebyggelsen befinner seg i dag. Rester av veien kan fremdeles sees i bakken fra tjernet opp mot den omdiskuterte turstien mellom Skoklefeldt kirke og barnehagen i Kongleveien. Her ligger også ruiner av hvilehytta til arbeiderne.

Themsen:

Dammen med det engelsk-klingende navnet ligger like ved riksveien på Spro. Isdammen ble anlagt 1860-1890 av engelskmannen Somerville på Spro. Senere eier var Julius Rosen, Spro Ice Compagnie.

Dammen ble anlagt med oppmurt demning, gråsteinsmur og jordvoll.

Det ble satt opp skilt med

«Spyt ikke på isen, thi den skal til lorder i England». Hele området ble kalt London, derav kanskje navnet Themsen, også for å identifisere seg med de engelske kundene.

Iseventyret tok for det meste slutt med første verdenskrig. Vanskelige og dyre eksportforhold og usikker internasjonal situa-sjon gjorde sitt, i tillegg kom utviklingen av kunstige kjøletek-nikker som gjorde naturisen overflødig.

Rundt om på Nesodden finner vi fremdeles mange minnesmerker/kulturminner etter isproduksjonen og eksporten av isen. Noen av murene forfaller, og dammene gror igjen. Nå trenges det et løft for å bevare denne delen av vår nære historie!!

Fra isdriftjubileet på Skoklefeldtjern.

Foto: Nesodden historielags billedarkiv.

En Reise i Tiden; tilbake til 1600-tallet

Av Alv Egeland

Mange feirer gamle begivenheter og tradisjoner for at freden skal senke seg over familiene og slekten. Historiske dokumenter kan være spennende lesning. Nå skal vi flytte oss langt tilbake i tiden for å finne hvordan man markerte viktige begivenheter i riktig gamle dager.

I bygdebøkene om Nesodden står det ikke mye om livet og livsvilkårene her i bygda på 1600-tallet, hvor det bodde om lag 200 mennesker.

På 1600-tallet arbeidet og levde menneskene nok på tilnærmet samme måte som deres forfedre hadde gjort tidligere. Selv om katastrofene etter Svartedauen fortsatt var synlige, begynte folketallet i bygda igjen å øke. Menneskene her, som bodde så nær hovedstaden, oppdaget at øvrigheten rykket nærmere. Rammen rundt beboernes daglige

liv var enkel selv om det ikke var en lang rortur til Christiania, som Oslo da het. Nesodden var et fattig prestegjeld på denne tiden. Endog sognepresten i bygda levde i mer eller mindre armod på sin prestegård, står det. Kirken var det sosiale senteret i bygda. Menneskene søkte dit. De spesielle messedagene var viktige hendelser. Det var nesten en plikt å helligholde disse dagene.

Ved kirken ble de siste, store nyhetene - både politisk og sosialt, kunngjort. Informasjon om nye fødsler, lysninger til bryllup, død og ulykker, fikk man ved kirken. I det daglige livet merket nok «den menige allmuen» lite til den store teologistriden som raste på 1600-tallet. Lutherdommen hadde en mer nøktern innstilling til kirkelige handlinger enn katolisismen, men prestene fikk ved overgangen fra katolisismen

mer makt og autoritet enn tidligere; noen steder snakket man om 'et prestedynasti'.

Sømmelig oppførsel var slått fast i helligdagslovgivningen. Enhver burde søke kirken og delta med andakt. De kirkelige høytidene var viktig for brorparten av innbyggerne. Det var presten - som alle måtte ha kontakt med-, som førte manntallet. Det første kjente manntallet i bygda går bare tilbake til 1665. I Tom Kristensens bok; Nesodden kirke, et gammelt hus, står det litt om prestene på Nesodden på 1600-tallet. I år 1625 skrev biskop Glostrup i Christiania: «Nesodden kall ut i Akershus len, er så meget ringe at derpå ikke en sogneprest uten altsomtviste armod kan erholdes». Han vil gjerne at også «Nesoddens 16 gårder» som gårdene i f. eks. Ås bidro med avgift til kirken. Dette var da den beryktede Niels Gunnensen var prest på Nesodden. Drukkenskap, lettferdighet og et 'forargerlig levnet', er ord som ble brukt om ham. Han går igjen i sagnet om 'Presten på Nesodden' – selv om

presten som der omtales har et annet navn. Så her må man 'lese litt mellom linjene'.

Jeg har en liten bokskatt (se figur 1) – en faksimile utgave av den første boken som ble trykket i Norge, for nesten 400 år siden. Sannsynligvis har noen få av de mer velstående bøndene og sognepresten på Nesodden – som levde på 1600-tallet, lest 1644-almanakken. I dag skal det bare finnes ett eksemplar av originalen, dessverre, men heldigvis er dette i Nasjonalbibliotekets eie. Primstaver – de gamle evigvarende kalenderne med innskårede hakk for viktige merkedager, finnes det noen flere av.

Almanakken – en bok for alle

Almanakken inneholder en kalender som ordner året etter viktige astronomiske begivenheter og kirkelige høytider. Kalenderen skal også vise den daglige gangen av solen, månen, planetene og noen stjerner. I tillegg inneholdt de gamle almanakkene «værprognoser». Den ble en nesten like viktig trykksak som

Bibelen. «Den som lever uten religion og almanakk, han lever på slump», var et velkjent, gammelt ordspråk. Almanakken var utrolig viktig. «Intet skrift trenger således ned i folket som almanakken», hevdet endog presten. I eldre tider var almanakken den eneste sivile trykksak som fantes rundt på gårdene. Det ble endog hevdet at hvert ord i den var sant.

Almanakkene i eldre tider var nært knyttet til det daglige hverdagslivet. I tillegg til kirkehøytidene inneholdt de nyttig informasjon om: 1) viktige astronomiske begivenheter, 2) værprognoser, 3) astrologi, samt 4) hvordan man burde ta vare på helsa.

Det var ikke lett å lage en kalender som nøye skal tilpasses astronomiske begivenheter, fordi det ikke er ett helt antall dager, og heller ikke helt antall nymåner i ett år. Pave Gregor XIII hadde bestemt at vårjevndagen - hvor dag og natt er like lange, skulle komme 21. mars. I tillegg skulle påsken også være nært knyttet til en fullmåne. Gyllentallet (se figur 2 og teksten) er spesielt viktig ved bestemmelsen av når påsken

Figur 1. Forsiden på almanakken, med tittel: *En ny Allmanack paa det Aar efter Jesu Christi Fødsel, 1644, Christiania (navnet på Oslo fram til år 1925), er vist. Almanakken er trykt i svart og rødt. Legg også merke til tresnittet av Norges løve som er trykt i rødt.*

kommer. For 1644 var som figur 3 viser, Gyllentallet 11.

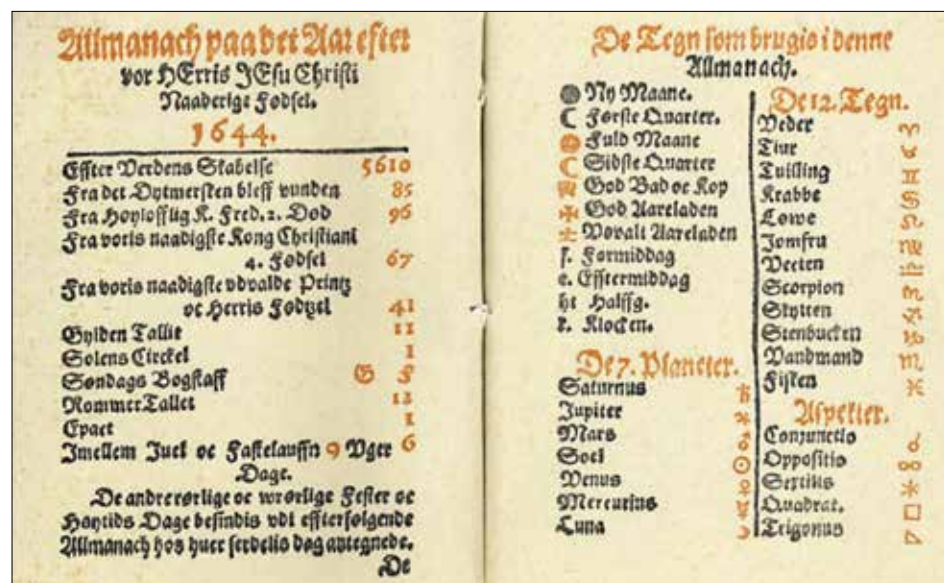
Almanakken fra 1644

Forsiden på den første boken som ble trykt i Norge er vist i figur 1. Første store trykksak i verden – Bibelen, kom ut i år 1450.

Tyge Nielsson var ansvarlig for både tekst og innhold i 1644-almanakken. Den er en liten, men innholdsrik bok på 42 sider, hvor viktige historiske begivenheter er omtalt. Utgivelsen var ulovlig fordi Universitetet i København hadde enerett på produksjon av almanakker fra 1636. Bare ett originalt eksemplar av 1644-utgaven finnes i dag. I ettertid er det blitt laget noen faksimilekopier av originalen. 1644-almanakken har nesten samme format som dagens almanakker, men den er jo mye

mindre i volum enn dagens, som er på omkring 150 sider. De astronomiske dataene var i store deler en kopi av den danske kalenderen.

Kong Christian den 4.s 67 års-dag er markert. Side 2 viser at det er egne avsnitt om: «Søndags Bogstaff, Solens Cirkel, Gylden Tallit og Epact», ord som sannsynligvis er ukjent for de fleste, men de vil bli omtalt i teksten. Side 3 viser at det er spesielle tegn for God Bad oc Kop, God Aareladen, osv. Navnet på de da kjente planetene og de 12

Figur 2. Side 2 og 3 i almanakken hvor symboler og ulike tegn er innført.

Figur 3. Kalenderen for februar 1644 – kalt Februarius.

stjernebildene i dyrekretsen, er listet.

Øverst på side 2 i kalenderen står at året 1644 er 5610 år Effter Verdens Skapelse. Man trodde da at tiden begynte 3966 år før vår tidsregning. (Etter hvert kom det fram mange ulike forslag på verdens skapelse – dvs. tiden fra Adam til Kristi fødsel.) På side 3 er symbolene for de ulike månefasene markert. De 12 stjernetegnene i dyrekretsen - merket med røde bokstaver-, er oppført.

Året er delt inn i 12 måneder.

Den daglige gangen av solen, månen, og planetene er omtalt. I 1644 var bare de seks planetene nærmest solen kjent. I tillegg er mange helligdager og spesialdager for personer som er erklært hellige, tatt med.

Før 1644 hadde mange år bare hatt 365 dager. Som det fremgår av figur 4 førte dette til at året 1644 var mange dager forskjøvet i forhold til årstidene. Vårjevndøgn – hvor dag og natt var like lange, kom allerede 10. mars i 1644. Tidsregningen ble så komplisert at den satte grå hår i hodet på mange.

For at kalenderåret kunne knyttes rettidig i forhold til sollyset, ble det i enkelte år innført en skuddag – se 24. februar i figur 3.

Februar ble på denne tiden kalt «måned for en forsoning- og renselsesfest». For hver dag er det flere tegn som alle er definert i figur 2. Dessverre er noen av symbolene så like at det kan være vanskelig å se forskjellene. Månefasene – nymåne, voksende og minkende halvmåne, og fullmåne, samt de ulike stjernene i dyrekretsen, er viktige. Visdomsordet for februar omtaler «En god drick Mjød».

Mens dagens kalender har navn på ukedagene, brukte man i eldre tider – som figur 3 viser, bokstavene a, b, c, d, e, f og g for å markere dagene i uken. Etter dag g begynte man forfra igjen. Inndelingen av uken med 7 dager har ingen astronomisk tilknytning. Syvdagers uken har vi arvet fra jødene. Vårt system med navn på ukedagene er unektelig enklere.

I 1644 var 1. januar en mandag, 7. januar – markert med en stor og rød G, er søndag. G

er søndagsbokstaven. Om ikke 1644 hadde vært et skuddår, ville alle søndagene i 1644 vært markert med røde G-er. Et vanlig kalenderår inneholder 52 uker og 1 døgn. Derfor vil neste år gå en bokstav tilbake.

Den 4., 11. og 18. februar i 1644 (figur 3) er listet med røde søndags – G-er. Året 1644 er et skuddår med 366 dager, én mer enn i et normalår. En ekstradag ble skutt inn i februar. Legg spesielt merke til at i år 1644 er det den 24. februar som er skuddårsdagen, ikke den 29. Skuddagene var store festdager i gammel tid.

Skuddårsdagen i 1644 falt på en lørdag. Etter skuddagen – den 24, er søndagene merket med store røde F-er. I et skuddår var det alltid to søndagsbokstaver – G og F for året 1644. Etter skuddår går søndagsbokstavene to dager tilbake.

Hvorfor feiret man i eldre tider skuddårsdagen 24. februar?

Skuddårsdagen var opprinnelig – i den romerske kalenderen, den første dagen i et nytt år. Senere ble det bestemt at skuddårsdagen

skulle være den første dagen etter Terminalia, den store festdagen som ble arrangert 23. februar. Skuddårsdagen skulle i eldre tider markere en skarp grense, et endepunkt og/eller noe som hører til siste stadium i livet.

Det var Cæsar som bestemte at skuddårsdagen skulle komme like etter Terminalia - 23. februar, og den skulle være en viktig markering. I gamle dager skjøt man inn en ekstra dag den 24. februar som almakken for år 1644 viser (fig.3).

Soltall og Gyllentall

Først etter en periode på 28 år gjentar rekken av søndagsbokstaver seg. Perioden på 28 år kalles solsirkelen og er markert med et soltall mellom 1 og 28. I figur 2 står det at Solens Cirkel for 1644 er 1. Soltallet for år 1644 ble regnet ut etter første skuddårsdag, etter kirkemøte i Nikæa, 328 e. Kr. Da ble Solsirkel-tallet og 28-års-perioden innført. Måneberegninger med astronomisk nøyaktighet er komplisert. I eldre tider innførte man en enklere månefase – en

syklisk måne. Derfor vil vi ikke her gå nøyaktig gjennom utregningen av soltallet, men bare påpeke at soltallet for 1644 er satt til 1 og at alle år med soltall 1 er skuddår og har F og G som søndagsbokstaver.

Figur 2 viser at gyllentallet for 1644 er 11. Gyllentallet var viktig for å bestemme månefasen i året. Månefasen er viktig for beregningen av påsken, slik at det alltid blir fullmåne nær denne kirkens minnedag. Å regne ut månens bevegelse nøyaktig, er så vanskelig at man innførte en «tenkt måne», med jevn bevegelse; dvs. en gjennomsnittsmåne. Da var 235 middelmåneder nøyaktig 19 år. Årets nummer i 19-års-periodes, kalles årets gyllentall. Gjennomsnittsmåner går ikke opp i et korrekt kalenderår. Derfor brukes ikke disse symbolene i en moderne kalender.

Været i 1644-kalenderen

Almanakken for 1644 inneholder «værprognoser» for hele året. Værvarslene var basert på hvordan været hadde vært de 20 siste årene. Varsler om «sne, frost og/eller

Figur 4. Kalenderen for mars måned – kalt Martius. Legg merke til at etter 10. mars, står: Dag og Nat lige lang. Vaaren begynd.

storm» er oppført flere ganger i februar og mars, som det framgår av figur 3 og 4. Det ble også bestemt at den lengste dagen i året – St. Hans-dagen, skulle man brenne bål. Flere steder i landet ble almanakken kalt værbooka. Værvarslene ble høylytt diskutert med naboene. I det daglige livet var og er mye knyttet til været.

Helseinformasjoner i almanakken

I dag er det neppe noen som leter etter helse råd i almanakken,

men slik var det ikke i gamle dager. I 1644-almanakken står hvilke dager det er anbefalt «At Bade, sette Kopper og/eller gjennomføre Aarelatning», som skulle være bra for «mangehaande sygdommer». Det røde pluss (+) tegnet i kalenderen for februar og mars (se figur 3 og 4), er dager som er anbefalt for »god årelating». På denne tiden var det ikke uvanlig å tappe litt blod ved enkelte sykdommer. Spesielle dager anbefalt for kroppsvask er markert. Det står også at

koppsetting er mindre farlig enn årelatning. Mer overraskende er «Regler for jenoppliving av skinndøde og druknede».

Som det framgår av figur 4 kom vårjevndøgn i 1644 den 10. mars. Almanakken for 1644 er beregnet etter den Julianske kalender og var ikke justert i henhold til påbud.

Kalenderen måtte «husket både fram og tilbake», slik at sommer- og vintersolhverv sammen med høst- og vårjevndøgn, kom på rett tidspunkt. Etter siste dag hver måned er det ofte oppført gamle visdomsord.

Astrologi

Jordens årlige gang i ekliptikken ble delt opp i 12 himmeltegn - dyrekretsen, som har vært velkjent lenge. Stjernetegnene i dyrekretsen er godt markert i almanakken. Det har vært mange diskusjoner om hvor stor vekt man skulle legge på dyrekretsen og astrologien generelt. Et eget kapittel om astrologi – på 14 sider, er tatt med i almanakken. Selv om tiltroen til stjernetydningen nesten er borte, er det forbausende hvor lenge den har hengt ved.

Astrologien hadde nok sin blomstringstid i det 16. århundre, og den har preget 1644-almanakken. Den var jo en forgjenger for astronomien, som danner grunnlaget for hvordan året er bygd opp. Kalenderen var spesielt tilpasset det daglige liv på en gård, hvor våronn og innhøstning er så viktige.

Mange steder fant man på denne tiden en illustrasjon hvor dyrekretsens 12 stjernebilder var tegnet inn på ulike deler av menneskekroppen. Man fikk informasjon om hvilken blodåre man skulle åpne. Spesielt ved stjernebildene Væderen og Skytten er det anbefalt å ta åreladning. I tillegg bør det gjøres i dager ved avtagende måne. Det er ikke anbefalt å bade i Værens og Skyttens tegn. Best er det «at sette kopper etter fullmåne». Nesten på hver side i almanakken finner man spor etter dyrekretsen.

Den folkelige betydningen av alt man kunne finne ut fra hva man så på himmelen, var - blant vanlige folk-, meget viktig. Det er endog opplysninger om to solformørkelser i 1644.

Høytid og minnedager

Religiøse minnedager og takkefester av betydning for bonden, var viktige å markere.

Solhvervfester, julefester, starten på våronna, høstgildefest og St. Hansfeiringen var de viktigste. Almanakken ga presise opplysninger om høytid og minnedager. Vintersolhverv – 21 desember og julen som ble feiret i fire dager, var viktige merkedager.

De viktigste høytidene i kirken var: Kyndelsmesse, Marimesse, St. Hans/Jonsok, Olsok, Bartolomeusmesse og Mikjelsmesse. Figur 3 viser at 2. februar er det Kyndelsmesse; en lysmesse til minne om Marias renselse, mens 22. februar har fått navnet Peters stol, til minne av apostelen Peter, som ble overhode for den kristne kirken. I folketroen var denne dagen viktig fordi frosten aldri ville bli dypere enn den var på Peters stol.

Sluttkommentarer

Bakerst i 1644-almanakken finnes først fem sider hvor viktige merkedager i både Norge og Danmark er listet og omtalt.

Deretter kommer 14 sider om «Practica de Prognosticon paa det 1644 Aar»; dvs. detaljer om værsådommene og andre forutsigelser hovedsakelig basert på himmellegemenes posisjoner. Astrologiens innflytelse på ånd, natur og på alt jordisk liv, var viktig. I dag vil vi nok kalle dette mytologi og overtro.

Himmellegemenes konstellasjoner, spesielt solen, månen og de tre store planetene -aspekter, ble tillagt stor betydning. De nådde et høydepunkt i det 16. & 17. århundre. Derfor har de fått et eget kapittel, selv om himmellegemenes konstellasjoner også er godt markert hver måned i kalenderen.

Den neste almanakken i Norge – etter 1644-utgaven, kom ikke før i 1678. Først fra begynnelsen av det 18. århundre ble årlige almanakker gitt ut i vårt land.

Kilder:

Kristensen 1975: Nesodden kirke – et gammelt hus
Gjermundsen/Schou 1979: Nesoddens historie bind 1
Faksimileutgave av 1644-almanakken 🍷

Tre fettere minnes sitt barndomssted – Fagerstrand

Av Harald Lorentzen – Alle foto: Harald Lorentzens billedarkiv

Gjennom fire år hadde jeg den store glede å sitte sammen med de tre fetterne Ragnar Michaelsen (1932-2016), Øivind Ødegaard (1937-2017) og Kjell Ødegaard (1937-2018), mens de bladde i «minneboka» fra barndommen sin.

Skogheim landhandleri

Dagens forretning ligger omtrent der den alltid har ligget.

Skogheim landhandleri hadde sine visergutter. Det var mange byfolk som bodde på Fagerstrand om sommeren, bl.a. en familie het Stingsen hvor faren var dansk og drev «Ramona» skotøymagasin i Markveien i Oslo. Han og kona hadde et stort hus i området som i dag på folkemunne kalles «Kongo». De hadde også en stor sjæfer som gikk innenfor gjerdet og knurret og bjeffet. Viserguttene fra Skogheim var livredde, men oppdaget at når de vel var innfor gjerdet, var hunden så snill som bare det.

Det var ikke så store forhold på 1940-tallet. Erling Ødegaard

Kjøpmann Erling Ødegaard var onkel til guttene.

på Skogheim landhandleri (1902-1983) hadde en eske med posten liggende i butikken, den kunne kundene titte i -etter egen post.

Som ungdom gikk vi fra postkontoret på Fagerstrand med postsekk til Digerud hver dag.

Der lå postkontoret i et stort hvitt bolighus, tvers ovenfor krysset der alle postkassene står i dag.

På hver side av krysset ved Skogheim lå på østsiden eiendommen Grimsrud og på vestsiden Grane, begge tilhørte slektene Ødegaard og Michaelsen. Grimsrud ble bygget av Edvard Grimsrud (1854-1933), onkel til Kjell Ødegaards far, som dro til Amerika – og kom tilbake. Eiendommen ble i 1923 kjøpt av brødrene Erling og Alf Ødegaard.

I kjelleren på Grimsrud var det fiskematforretning, «Sissa» (Sigrid Helene f. Ødegaard, 1905-1975) laget fiskemat som ble kjørt rundt og solgt fra bil. Men bilen hadde et aber, den var så vanskelig å starte.

Noen ganger fikk Ragnar og fetter Arvid være med tante Sissa når hun kjørte og solgte nylagete fiskekaker – og da spiste de seg gode og mette der bak i bilen.

Erling selv gikk om bord i tankbåtene i Drøbak med losen. Han hadde med seg handleliste når han gikk i land på Fagerstrand.

Ved stranda

Badestranda og området

tilhørende Norsk Brændselolje var strengt atskilt. Det gikk et gjerde som var trukket et godt stykke ut i sjøen. På østsiden var badestranden til Fagerstrandfolket.

Utenfor lå motorsnekker, og mange av disse var eiet av funksjonærene på Norsk Brændselolje.

Unggutta fikk jobb her på området med å lage stier og en liten park, slik at det skulle se litt landlig ut når det kom besøk fra kontoret i hovedstaden.

I mange hundre år hadde trelast og tømmer vært skipet ut fra det gamle strandstedet Grisebu. Ute i sjøen lå det tre store steiner i alle år, dette fordi man skulle legge tømmer på dem og rulle det andre tømmeret ut i sjøen. Og i mange år var det hevd for å ta ut tømmer på badestranda, det var såkalt «langtømmer», store lass som man kjørte ned på vinteren. Da hadde man måttet montere brems på «geita» (som tømmeret lå på). Dette likte ungdommen og andre dårlig, for «geita» laget dype spor i veien der man ellers kunne sparke og gå.

På våren kom fløtefolket med alt sitt utstyr og buntet langtømmeret sammen. Så ble det slept vekk. Dette måtte gjøres før en bestemt dato, for når sommeren kom, da skulle stranda være fri for tømmer. Fetterne mener denne datoen var 1.mai.

Ved bekken som renner ut på stranda hadde det vært flomsag i mange hundre år, men etter hvert monterte man opp også en liten damsag. Her er en flott grønn slette, en gressvoll som gjennom årene ble bygget opp av bark og sagflis. Navnene her inne (f. eks. «Sagåsen») bærer preg av denne aktiviteten.

På denne tiden lå det ett badehus på Fagerstrand, det ble eiet av Rolf Hagen.

Rett etter bekken, mot Digerud, ligger eiendommen «Lahima». Her ble det igangsatt produksjon i en fabrikk for å lage steinbasert bygningsmateriale. Det skal ha blitt bygget 3 hus med blokker fra denne fabrikk, vi kjenner et fjøs på Labråtan og huset på «Lahima». Tomten til dette var skilt ut fra Fagerstrand Skov i 1913.

Fagerstrandbrygga er egentlig todelt. Den nordre delen er den eldste, mens den nyere søndre delen ble helt steinsatt da den ble bygget.

Søndagene var fast dag for å gå ned til båten som kom fra byen, her fikk man se nye mennesker.

Lilleruddammen var sentral for folket på Fagerstrand. Dalen som gikk helt fra gården Lillengen og nedover het fra gammelt av «Saltbudalen», navnet indikerer jo at her nede ved sjøen produserte man salt. Dammen var demmet opp, demningen var jord fra en etter hvert stor grop. Det var også en «lilledam» der med en liten øy i. På vinteren var det her man gikk på skøyter.

Bekken ned til Lilleruddammen kom ned fra Bommen. Egentlig starter den helt oppe ved Ravensborg og skiller lag med Storrudbekken ved Damengen.

Etter skoletid løp gjerne ungene til dammen og badet og vasket seg, det var jo ikke noe som het innlagt vann eller bad på denne tiden.

Før 2. verdenskrig måtte man ta de jobbene som fantes. Mange hadde egne issager for derved å

Sommerbilde av Lilleruddammen på Fagerstrand.

få litt arbeid med å skjære is på dammene. Eugen Michaelsen (1874-1971) hadde lånt en sag av Sigvart Samuelsen (1864-1939), men da den skulle leveres tilbake, svarte Samuelsen at han var blitt så gammel at den kunne han bare beholde.

Da krigen kom

Da «Blücher», dødsdømt som den var, seg innover fjorden forbi Oscarsborg, skjøt den ut to skudd fra kanonen ombord mot land. Det ene traff nede i ei steinur ved

sjøen, mens det andre gikk inn rett i fjellet, hvor det i mange år kunne sees en stor «rose» i flatfjellet. Dette var litt før fartøyet var på høyde med Langebåt.

Noen dager etter at krigen hadde kommet, fortsatte livet sin vante gang. Eugen Michaelsen fra Fagerstrand og noen andre arbeidere hadde jobb ute på øya Aspon. Da de kom dit, oppdaget Eugen en leder som hadde drevet dit fra senkingen av «Blücher» (en slik leder man rullet ut på skutesiden, med tretrinn og tau

imellom). Den var fælt tilgriset av olje, men Eugen festet den under Asponbrygga. Der lå den for vær og vind til utpå høsten 1940. Da hadde sjøen vasket vekk det meste av oljen, og han og sønnene hentet lederen. De trillet den oppover bakken, og der møtte de to tyskere, fullt bevæpnet. Ragnar som var yngst, ville stolt fortelle om lederen til soldatene, men da kom det kjapt fra faren «ti still og dytt». Så ble lederen liggende under verandaen hjemme på «Grane» hos familien Michaelsen i over 40 år.

Enden på historien om lederen ble at den i dag henger nyrestaurert på museet på Oscarsborg festning.

Som et minne om «Blücher» og senkingen, satte tyskerne opp en sort bøyse med en krans rundt der krigsskipet hadde gått ned. Men da isvinteren satte inn, forsvant dette minnesmerket med isgangen.

Bestyreren på NB under krigen het Hall, han var en av de få som fikk beholde bilen sin. Huset hans ble rekvirert av tyskerne, som satte opp luftvernsstilling på taket. Det

Blüchers leder som Eugen Michaelsen fant og tok vare på i alle år. I dag er den pusset opp av familien og henger på Oscarsborg festning.

måtte rives etter okkupasjonen, men alle materialene ble brukt og satt opp som Ulvestads hus (det blå langs riksveien).

På nordsiden av anlegget sto et lite strandstedshus våren 1940. Nøytralitetsvakten hadde

installert seg der fram til 9. april. Huset ble revet etter krigen.

Etter at krigen hadde brutt ut, ble det etter hvert behov for å evakuere sivilbefolkningen rundt oljeanlegget. Feriehjemmet «Bergheim» ble tatt i bruk til dette.

Dessuten ble alle som hadde bopel langs sjøen beordret opp til Skogheim om kvelden, og om morgenen flyttet man ned igjen. Det var en meget utrygg tid de første månedene etter 9. april.

Alle radioene ble levert inn på Breidablikk, og for at ingen skulle kunne bruke dem, ble deler av radioene tatt ut.

Rundt anlegget var det tre luftvernkanoner – 88 mm. Alle i området ble selvfølgelig skremt da disse ble prøveskutt.

Tyskerne hadde ski til disposisjon, men når de øvde seg, ble det bare knall og fall. Et treningssted var Lillerudbakken.

Brensel måtte rasjoneres, og skolen ble ikke prioritert. I 1943/44 var det så ille at ungene fikk fri fra skolen flere måneder.

Guttungene lot nok krig være krig, men improvisasjon måtte til.

De hadde sykkel, men det var verre med dekk til disse. Foreldrene fant råd – en hageslange ble sydd sammen med ståltråd, og dermed kom de seg av gårde bortover den humpete storveien.

Under krigen gikk DS «Oscarsborg» som søndagsbadebåt en tid. Reidar Michaelsen (1924-1990) var billettør på nesoddbåtene, men ble plassert på «Oscarsborg» for disse turene. Ragnar husker at en gang fikk han og fetter Arvid Ødegaard (1931-1983) være med på søndagstur. De ble plukket opp på Fagerstrand om morgenen og var med hele dagen, utstyrt med saft og matpakke.

Under krigen måtte alle ha rasjoneringsmerker fra forsyningsnemnda for å få kjøpe varer. Kjøpmennene hadde disse, og dette skulle avstemmes etter beholdningen av varene. Med jevne mellomrom kom sjefen for forsyningsnemnda på kontroll til Ødegaard på Skogheim. Etter kontrollen vanket det smørbrød og kaffe fra kjøpmannen. Men før de gikk til bords, fikk han unggutta til å ta med seg en bunke merker og løpe bort til butikken

Unggutta på Fagerstrand i båtene.

på Digerud. Så når kontrolløren kom dit, var det også der i sin skjønneste orden.

Etterkrigsminner

Konfirmasjon rett etter krigens slutt var heller ikke så greit. Selv om man skulle konfirmeres i 1946, ble det ikke før i 1947, også den gang måtte man jo ha konfirmasjonsklær.

Ellers måtte barna arbeide i «potetferien». Wetlesen på Gjøfjeld var best likt av barna, for der vanket det god mat. På

Søndre Agnor var det også gøy, for Galby'n var så artig å høre på.

Ragnar fikk i ungdomsårene en grønnmalt pram, den hadde faren kjøpt for 75 kroner i Oslo. Siden faren hadde en hvit snekke, malte også Ragnar prammen sin hvit, og med prammen hadde han og kameratene mange flotte turer. Det kunne være ned til Askholmene for å se på minnesmerket etter Blücher, og når sommerbrisen med sønnavind kom, ja, da kuttet de

ned en bjerkebusk og lenset hjem i brisen.

Gutta fisket kreps i Gaupemyrdammen. Først fikk de tak i bergnebb eller sypiker i fjorden, så bandt de fiskedeler på en snor og senket uti. Når krepsen kom, fanget de den med hendene (!), siden den alltid går baklengs var det viktig å være bak den og fange.

Skulle man på kino, tok man båten til Fjellstrand og gikk opp bakkene til Folkets Hus. Hjem måtte de gå, for da gikk det ingen båt. Dette var før krigen.

Da bussen kom etter krigen, kunne man ta denne til Fjellstrand, men det passet så dårlig med tiden. Derfor fikk de se siste halvpart av første forestilling og første halvpart av den andre.

Arbeidskameratene Thorleif Samuelsen (1896-1957) og Halfdan Langfeld hadde arbeid på Nordre Spro. En gang de var på vei hjem, fløy plutselig hesten ut. «Nå flyr hesten til helvete», bemerket Halfdan. «Han vil vel hjem», svarte Thorleif.

På Nesoddbåten solgte de øl, men den var det ikke lov å ta med i land, den skulle drikkes om

bord. Men når de kjøpte ølet, fikk de med korken, så var det å sette den på flasken og ta den med i land.

Jaktefolket

Gamle «Annie» til Martin Mikalsen (1884-1951) var bygget i Grebbestad i Sverige. Den endte sine dager på Jæren.

Mikalsen leide så jakta «Roland» av Hjalmar Samuelsen (1877-???), den skal ha blitt senket utenfor Nærnes. Martin sluttet å seile i 1947-1950.

Hjalmars bror Johan Samuelsen (1876-1961) hadde jakta «Freia». Den ble kalt «Purka».

Man hadde mange fraktoppdrag. Noen ganger seilte de helt til Rauer og spadde opp rød grus, og sammen med flere jakter fraktet de grusen inn til Oslo for bruk av grusen på Slottsplassen. Andre ganger lastet de rød grus og solgte den til gartnere på de store eiendommene på Bygdøy.

Jaktene tok normalt 350-400 hektoliter om bord. Den siste av jaktene som ble brukt, var «Cito», den største var «Bjørn». Jaktegutta fikk 7 øre pr. hektoliter,

Jakten «Anni» til Kjell sin bestefar.

og det var en fæl jobb å stå og spa hele dagen.

Hjalmar Samuelsen – den eldste av sin generasjon jaktefolk – fraktet mye kull til forlegningen på Oscarsborg. Da seilte han ut og lå natten over i Fagerstrandbukten. Hvis noen spurte om han hadde kull om bord, svarte han «hu ligger der ute», og så ble det kullsekker på

noen og enhver på Fagerstrand da.

Han hadde også jakten «Seiline». Da den ble tatt ut av drift, havnet styrehuset som dukkehus på eiendommen Solhøy i Bommenvdeien.

Senere hadde Johan Samuelsen jakta «Friheten», som han solgte til Arvid Ødegaard. Den forliste en vinter ved Lågøya – og der ligger den den dag i dag. ♥

Da kanadagjessene kom til Nesodden, og Norge

Av Arild Drolsum

Da jeg i 2016 skrev i Sopelimen om at Nesodden hagelag var blitt 40 år, lette jeg etter litt informasjon om ornitologen Herman L. Løvenskiold fra Nesodden, som var æresmedlem i Det Norske Hageselskap. Da kom jeg over en artikkel i Naturvernforbundets årsskrift fra 1959 om hvordan kanadagjessene kom til Nesodden. Artikkelen er skrevet dr. Herman L. Løvenskiold. Den starter slik:

«På Røer gård på Nesodden bodde det for noen år siden en mann som het Thorleif Røer. Han hadde en levende interesse for ville ender og gjess, en interesse som skrev sig helt fra ungdommen, for huset han bodde i ligger like ved det idylliske Røertjernet. I hans tid var hele tjernet og ikke så lite av det omkringliggende området inngjerdet, så verken rev eller omstreifende hunder kunde

komme til fuglene. Det var nok nødvendig, for på det lille vannet var det en broget vrimmel av mange slags ender og gjess. Her var bl.a. norske grågjess, en Spitsbergen-gås, ringgjess eller gaul, stökkender og krikkender.

Grågjessene var i grunnen de han hadde størst vanskeligheter med. Ikke fordi de ikke trivdes. Nei, det var fornyelse av stammen det stod på, for i de nye og uvante omgivelsene vilde disse fuglene ikke legge egg og ruge ut gåsunger.

Så blev det til at han skrev til

Herman L. Løvenskiold. Foto: Ernest Rude – Oslo Museum (Byhistorisk samling). Wikipedia

folk langs Nordlandskysten og fikk sendt gåsegg derfra, men resultatet var nærmest sørgelig. Han kunde få tilsendt opp til 100 egg som han la under kalkuner, og så kom det frem en eller to gåsunger. Når dertil kom at eggene blev betalt med 6 kroner stykket eller mere, blev dette ikke noen lukrativ affære.»

Vennetjenester

Men våren 1936 tilbød Herman L. Løvenskiold seg til å reise opp til Smøla for å samle gåsegg til han. Og det var ikke vanskelig å finne egg. Etter en tid var det tillatte antallet på 25 egg klare til å bli brakt til Nesodden, hvor de ble lagt under kalkunhøner. Denne gangen ble det passet på at eggene ble vendt minst en gang i døgnet, og resultatet ble 25 gåsunger.

En tid før avreisen til Smøla hadde Thorleif Røer hatt besøk av den svenske ornitologen og naturfotografen Bengt Berg. Han var veldig interessert i eksperimentet og spurte om han, hvis forsøket ble vellykket, kunne få noen av grågåsungene for å føre nytt blod til hans egen

grågåsstamme. Så i juni 1936 dro Løvenskiold av sted med 10 små gåsunger til Kalmarsund, hvor Bengt Berg bodde.

Bengt Berg satte så stor pris på å få norske grågjess, at han ville gi Røer en gave. Løvenskiold reiste derfor tilbake til Nesodden med ikke mindre enn 11 store, voksne kanadagjess.

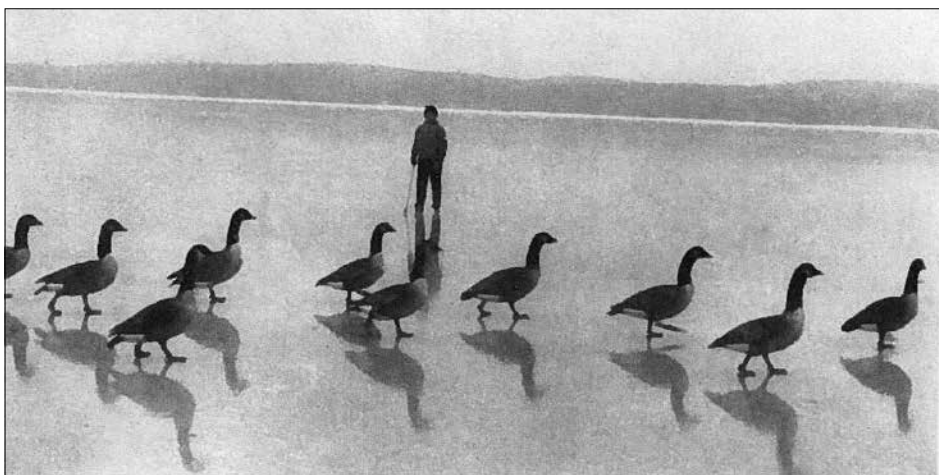
Livet på Nesodden

Litt mer fra artikkelen:

«I Røertjernet hadde de ikke noe imot å forplante seg, og Thorleif Røer hadde stor glede av dem så lenge han levde. Riktignok var det av og til vanskelig å få fatt i dem ut på eftersommeren, når vingene skulde stekkes så de ikke skulde fly sin vei, men det var alt som var av bryderi med dem.

Da nå Thorleif Røer døde for noen år siden, blev vingene på gjessene ikke lenger stekket. Det var ikke noen som hadde anledning til eller interesse for å ofre det som skulde til for å holde fuglefarmen ved like.

Nu slo grågjessene og kanadagjessene sig sammen og streifet omkring lengre og kortere strek-

Gjess på isen i Bunnefjorden er hentet fra Naturvernforbundets årsskrift 1959.

ninger fra Røertjernet, som de alltid vendte tilbake til på kortere og lengre besøk. De har spredt seg over Nesodden og enkelte par ruger ved dammer og tjern i skogen der ute. Her har folk som bor i nærheten den største glede av dem. Når nu gåsen en vakker dag møter frem med 3 til 5 gåsunger, er det en stor opplevelse både for barn og voksne.

Om høsten tar de seg turer på kornåkrene, likeledes om våren når kornet begynner å spire. De er derfor ikke alltid velsette av bøndene. Enkelte av disse lager ikke lite bråk om saken. De påstår at de lider økonomisk tap ved disse ubudne gjestene. Når isen

Kanadagås på rede nær Røertjernet. Foto: Edv. K. Barth. Naturvernforbundets årsskrift 1959.

legger sig om vinteren, drar de sydover til de finner åpent vann, men egentlig trekkfugler er de ikke blitt. Og når isen er gått op,

ser vi dem komme i plogform lavt over bebyggelsen med kraftige trompetskrik. Vakre er disse store fuglene når fluktbildet tegner sin skarpe silhouett mot morgen- eller kveldshimmelen. Vi får håpe at folk som er glade i dyr enn u lenge må kunde få glede sig over kanadagjessene på Nesodden.»

Litt fakta til slutt

Kanadagjessene kommer opprinnelig fra Nord-Amerika (Canada og USA). I 1678 ble en flokk kanadagjess sluppet ut i England, og den nordiske bestanden stammer fra disse. Hovedgrunnen var å øke antall jaktbare fuglearter. Kanadagåsa er den største viltelevende gåsearten.

Arten var i Norge fredet frem

til 1986. I 1992 ble den jaktbar i hele landet, og i 2007 ble den oppført på norsk svarteliste. Det vil si at den er uønsket i norsk natur, og derfor beskattes den nå ekstra hardt. Etter en grundig innsats med eggpunktering er det nå kun noen få hekkende par igjen i indre Oslofjord, mens grågåsbestanden er fortsatt stor.

Kanadagåsa kan gjøre store beiteskader, og de fleste har vel opplevde skitten i parker, hager, på campingplasser og badestrender. En kanadagås kan legge igjen rundt 700 gram avføring i døgnet. I tillegg er den hyppig lydytrende.

Kilder:

Wikipedia

Naturvernforbundets årsskrift 1959

Nesodden historielag/Sopelimens redaksjon fikk våren 2018 en henvendelse fra historikeren Joar Tranøy om det ville være interessant med en artikkel som ga et lite bilde av miljø og folkeliv på Nesodden i 1930-årene, med delvis bakgrunn i syndikalismens virksomhet på halvøya.

Syndikalismen oppsto som en motbevegelse til sosialdemokratiet og tok utgangspunkt i den faglige kamp. Syndikalistene mente at borgerskapet burde bekjempes på det økonomiske feltet. De så med mistro på de sosialistiske partiers forsøk på å oppnå sosialismen ved hjelp av parlamentariske kompromisser. Arbeidernes samlede krefter skulle utfolde seg i direkte aksjoner som streik, boikott, sabotasje og fabrikkokkupasjoner.

Carl O. Tangen (1888-1947) var forretningsfører i Norsk

Syndikalistisk Føderasjon fra 1937 og redigerte organisasjonens organ «Alarm».

I 1939 ble han anmeldt for ytterliggående karakteristikk

av Hitler, Goebbels og Göring som førte til ett år ubetinget fengsel i 1940 som ble avsonet i 1941. Kort etter løslatelsen havnet Tangen i Grini fangeleir fra 1942 til 1944. Før og etter krigen skrev han sine memoarer i hele 60 bind.

Tranøys artikkel bygger primært på Tangens memoarer.

Syndikalistmøter på Nesodden i 1937

Joar Tranøy

Syndikalister på Nesodden hadde invitert kampfeller fra hovedstaden for å få vite mer om utviklingen i den spanske borgerkrigen. De ønsket et «Spaniamøte» på Nesodden. Det ble utsatt flere ganger fordi formannen for syndikalistene på Fjellstrand ville holde foredraget selv.

Det lyktes til slutt å få til et møte på Nesodden om borgerkrigen i Spania, søndag 14. mars kl. 16.00, med Carl Olsen Tangen som foredragsholder.

Tangen var redaktør for syndikalistenes organ «Alarm» i Oslo. Han mente at formannen på Nesodden ikke var særlig orientert om utviklingen i Spania.

D/S Spro» ved Ildjernet brygge, 1930-årene.

Rutebåten «Spro»

Carl Olsen Tangen reiste med rutebåten «Spro» fra Oslo til Nesoddtangen. Reisen må ha gjort inntrykk på redaktøren fra Oslo. Rutebåten, bygget i 1890, gikk i trafikk fra 1919-1954 og hadde plass til 198 passasjerer.

Redaktør Tangen la merke til passasjerer som man i dag ikke ville ha sett på Nesoddbåtene: «En klynge dyktig påseilede subjekter fulgte med om bord og ble servert øl av restauratrisen, trots at den ene bokstavelig talt

overfalt henne ned på underdekket, rått og rampaktig som om han skulle vært en Francosoldat fra Marokko.

Båten duvet utover i snekavet, mens tobakksrøk og råluft bokstavelig tok kvelertak om mitt hode. Endelig var vi da ved Nesoddtangen, hvor mange passasjerer gikk i land. Og kort etterpå hoppet jeg selv i land ved Flaskebekk, ene og alene» (Tangen, Knyttneveslag mot samfundsporten, Velkomment honorar, 1940:8).

Møteforberedelser og foredrag
Tangens første skritt på land ble et møte med Kong vinter.

«Sneen falt så tett at den stod som en ugjennomtrengelig mur bare åtte a ti meter foran meg og nysneen lå allerede flere tomme tykk på veien mellom de meterhøye snemasser på begge sider. Luften tyngedes av en nesten drepende elektrisitet» (Tangen, 1940:8).

Tangen møtte stenarbeider og skogsarbeider Kristian Olsen (f. 1879), medlem av Berger Lokale Samorganisasjon, som hadde ønsket Spaniamøte. De tre medlemmene der var for få til å kunne arrangere et slikt møte. Sammen med Carl gikk de til Folkedahls bungalow hvor det offentlige møtet skulle holdes.

Carl forteller om turen til Folkedahls bungalow: «Jeg hadde støtt på flere plakater etter veien. Møtet var således godt kjentgjordt her på Flaskebekk i hvert fall. Men Nesodden er nå engang Nesodden. Dessuten er avstandene store mellom hver liten husklynge og sneværet virker jo gjerne avskrekkende for lengre turer, så håpet om noen stor

tilslutning var i hvert fall svært blekt og falmet.

Folkedahls bungalow er bygget i vinter og ennå ikke ordentlig innredet. De ytre rum, som ligner en liten sal, var ikke i fullkommen stand. Dertil manglet det ovn og vinduene var helt overiset og ugjennemsiktige.

Vi måtte karre oss inn på kjøkkenet, hvor det allerede satt en klynge menn et par tre kvinner. Og en del flere kom straks etterpå. Kjøkkenet ble overfylt og en del av tilhørerne krabbet seg inn i soveværelset.

Det kunne vel være omkring 25 stykker forsamlet da Kristian Olsen med noen velvalgte ord åpnet møtet og ga ordet til meg!» (Tangen, 1940:8).

Foredraget til Tangen varte i nesten en og en halv time. Tangen merket «på tilhørernes ansikts-trekk at de var ubekjent med det storslagne kollektiviseringsarbeide som foregår der nede, med organisasjonsforholdene og partienes stilling i landet.» (Tangen, 1940:10).

Entusiasmen var kanskje ikke så stor om man skal ta Tangen på ordet – «Forestillingen høstet

noen never applaus», men en av foregangsmennene på Flaskebekk (Kristian Olsen) ga Tangen «fem kroner fra kassa». Det var uvanlig i følge Tangen: «Det ble altså honorar denne gang foruten reisepenge. Ellers er det alltid slik at jeg må punge ut av min tæringsyke lomme til utgiftene hver gang jeg gjester Nesodden for å tale. Honoraret var meg således både velkomment og overraskende» (Tangen, 1940:10).

På vei tilbake til Nesoddtangen opplevde foredragsholderen vinteren fra en annen side: «Snøværet var holdt opp og luften var klarnet. Kommet et stykke nedover veien begynte det å suse i halene på meg. Unge skiløpere hastet mot bryggen. Til lykke for dem var sneen nokså kram ellers ville de neppe klart å bremse før de hadde ligget utafør bryggekannten.

Jeg behøvde nok ikke gitt meg i vei så tidlig. Båten var dyktig forsinket og nokså overbelastet nedenunder på det tykke røkmattede underdekk. Men det gikk da etter ruten videre innover og jeg kom lykkelig og vel hjem før liggedags.» (Tangen, 1940:11).

Høstmøtet om regjeringen Nygårdsvolds politikk

Møtet ble holdt lørdag 25. september 1937 med tema «Kriseproblemet og arbeiderregjeringen».

Taleren – syndikalistredaktøren fra Oslo – ville «belyse hva regjeringen har kostet arbeiderklassen». Arrangementet omfattet Tangens foredrag og fest etterpå med Fjellstrands lokale samorganisasjon som arrangør.

Redaktør Tangen hadde på forhånd sendt plakater til Fjellstrands lokale samorganisasjon. Det ble ståplass på dekket for gjengen fra Oslo: «Vi skynder oss om bord, hvor hver eneste og vel så det er besatte. Og på alle dekksplassene står passasjerene stuet sammen som sild i trange tønner.» (Tangen, 1940:17).

På land ved Fjellstrand brygge fikk syndikalistene fra Oslo en overraskelse. De møtte en tidligere syndikalist fra Fjellstrand som var blitt «en nybakt sosialdemokrat». Den omvendte sosialdemokrat var i full virksomhet: «han leverer plakater for et foredrag han skal holde i Folkes Hus på Fjellstrand

en av dagene om «Nesodden ut av dødvannet». (Tangen, 1940:17).

Gjengen fra Oslo svarer med å slå opp plakater om møte og festen som skal begynne kl. 19. Tangen kommenterer skuffet: «Det blir vist ingen tid til diskusjon, men den har vel ikke styret tenkt alvorlig over eller hatt noen klar forestilling om». (Tangen, 1940:17).

Arrangørgruppen tok pause på «Conditoriet» med kaffe og wienerbrød. Mens de sitter der, kommer formannen i Fjellstrand lokale samorganisasjon. Tangen forteller: «I det vi sitter og øyner gjennom noen medbrakte aviser og tenker litt på si over foredraget, kommer formannen i Fjellstrand lokale samorganisasjon inn og kjøper to flasker øl. Han beklager at plakaten ikke kom ut før i går kveld. For meg høres det helt utrolig. De skulle da i hvert fall vært her ute på torsdag. Men jeg får da tro ham på hans ord foreløpig.

Vi slå følge med ham gjennom bergene. Like ved en sideveg treffer han sin arbeidskompis, og de tommer hver sin flaske til siste dråpe. De arbeider isammen på akkord de to og har utbetalt tredve

Folkets hus.

kroner pr. uke i forskudd. Nu har formannen fått utbetalt ukelønn, og da blir det naturligvis øl. Snart er han på en snurr. Og så er det ham som skal lede møtet og festen! Fy fanden!

Vi treffer Johan Bergkvist og går med ham opp til Knatten, hvor formannen bor. På nedveien treffer vi en kommunist. Formannen skjeller han ut nokså grovt forresten og hånler ham etterpå rått og brutalt opp i ansiktet.

Skal man undre på at det går dårlig med Fjellstrand lokale samorganisasjon når man har et slikt subjekt som formann?

I nedslått stemning begir vi oss i vei til lokalet.

Ikke en sjel er kommet dit ennå og jeg begynner å se nokså pessimistisk på hele arrangementet.

Klokke blir 19 og vi er fremdeles helt alene. En halv time senere er det kommet femten a seksten mennesker, som har slått seg ned i det ene hjørne av den store sal.

Formannen er nu riktig snørrete og vil frem og åpne møtet. Det blir hindret ved at Allan Berg (syndikalist fra Oslo) går frem og foretar åpningen i hans sted.

Jeg taler i omkring tre kvarter for den lille forsamling, mens den berusede formann farer frem og tilbake og slår i dørene.

Jeg slutter og får applaus. Ingen ønsker å diskutere og det er vel heller ingen reell tid til det.» (Tangen, 1940:18-19).

Festen begynner og lokalet tømmes: «Trekkspilleren kommer og drar opp belgspillet. Han spiller godt, men hva hjelper det, det er jo ingen til å danse etter hans musikk. Utenfor lokalet samler det seg fler og fler lyttere og tilskuere. Endelig finner Bergkvist som selger billettene- på å slippe inn to damer gratis. Det hjelper. Etter hvert fylles lokalet av menn og kvins. Og en del danselysten ungdom.

Formannen blir mer og mer rørete og motbydelig i

fjeset. Ungdommen hånler av ham(...). Så skjer det jeg lenge har fryktet. Formannen raver opp på talerstolen, stikker sitt alkoholdunstende fjes frem og introduserer Allan Berg. Deltagerne hånler og latteren demper seg først da Allan får talt et par minutter. Men da blir det stille blant dem som sitter langs veggene tett i tett. Bare ute i den lille sal er det et par labaner som søker å overdøve taleren med idiotiske smakløse tåpeligheter. Allan holder et meget godt foredrag og han fremfører det ualminnelig bra, trots all støyen i forværelset og trots mangelen på konsepter. Han blir også bra avtakket.»

Festen fortsetter med musikk, dans, utlodning av frukt og femtiøringer. Det er sterk støy blant ungdommen, men kronene strømmer inn etter hvert og jo lenger det lir på kvelden, desto sikrere blir det at arrangementet skal bære seg økonomisk.

Klokka ett er det slutt. Gjестene fra Oslo går ned til «Skaugum pensjonat» og kamperer der til morgenen i et værelse i annen etasje.

Formannen har fulgt oss dit ned. «Det kommer mange ungdommer til festen når de vet jeg er formann i festkomitéen. Da ler dom og har sånn morro at det er en gru» sier han (Tangen, 1940:19-20).

Dagen etter er det en vakker søndag morgen med «klarblå himmelrand». Gjestene fra Oslo får en god frokost. Bergkvist og formannen kommer til pensjonatet. De går sammen med Oslogjestene til Folkets hus. Inntekten fra festen beløp seg til litt over 100 kroner. Gjestene fra Oslo blir invitert på middag og etter middagen tar de veien tvers over Nesodden «ned til Presteskjær brygge. Derfra går en båt til byen om godt og vel to og en halvtime. Jeg (redaktøren)foreslår å tilbake til hovedveien og derfra fortsette til Tangen. Men Allan vil ikke. Vi stanser så i bryggehuset på kaia. En eldre gubbe sitter der og fisker. Han får to små makrellpinner. Så gir han opp og rusler hjem.

Det blir dampskipet «Helvig» som stamper oss til byen.» (Tangen, 1940:21).

Illustrasjon: Skaugum pensjonat.

Etterord

Var syndikalistene på Nesodden sære med hensyn til manglende politisk engasjement?

På temamøte «Den fascistiske fare» i Oslo skjærtorsdag i 1939 deltok 7 personer fra Nesodden i Folkets Hus (Oslo Sal H-Youngstorvet). Den vesle flokken fra Nesodden var absolutt synlig da det var totalt 19 personer til stede på møtet (Tangen: Cocktailer, Den fascistiske fare, 1940:27).

Kilder:

Tangen, Carl Olsen: Knyttneveslag mot samfundsporten – Opplevelser og erindringer, kapitlene –Velkomment honorar side 7-11 og Formannen side 16-22, 1940.

Tangen, Carl Olsen: Cocktailer, Den fascistiske fare, side 25-30, 1940.

Wikipedia

Småplukk fra historielagets arkiv

Av Åste Eggen

I arkivet finnes en del skriftlig materiale som er samlet eller gitt til laget opp igjennom tidene. Noe av dette forteller om endringer som har skjedd.

Konfirmasjonshilsener er vanlige også i dag, en hilsen til ungdommen som velger å markere den såkalte overgangen fra barn til voksenlivet.

Men det spørs om dagens hilsener kan måle seg med utformingen av dem som ble overlevert til en konfirmant for ca. 100 år siden, i 1920. Familien det gjelder skal ikke ha noen etterkommere, så tillatelse til offentliggjøring har vi ikke kunnet få. For ordens skyld velger vi likevel å ikke ta med navn.

Hilsenene ble funnet tilfeldig i et uthus og levert historielaget.

Her er noen eksempler, også av andre slag gratulasjonskort.

Dette er det eldste, datert 1. mai 1899. Lykkønskningen som følger med lyder slik:

«Jeg haaber at Kortet træffer Smagen og at mit Ønske bringer Held;
«Thi det skal tone paa Højtidsdagen:
«Sundhed og Lykke fra Gry til Kvæld».

Dette kortet sier enkelt «Gratulerer», uten medfølgende hilsen. Blomstene er forseggjorte, preget inn i kortet med silketrykk.

Antagelig til en gutt, siden forsiden har blå blomster. Den medfølgende hilsenen lyder: «Du eier lyse fremtidsdrømme og tro på lykken, lys og huld. Nu bedste ønsker mot dig strømme, være glad og god og tillidsfuld.»

Kortet er til en gutt «Paa Konfirmationsdagen» med de hjerteligste ønsker.

Dette kortet er nok ikke til en konfirmant. Giveren har pyntet det litt ekstra med blomsterbukett og fugl. Damen har dessverre mistet hodet. På innsiden er festet kjærlighetsdiktet «My Destiny», hvor det første verset lyder:

«Ah, could I divine the secrets of your heart;
“In all its dreams of loving,
“Could I know if I have part!
“Your words I hear
“Your smiles I see,
“Yet cannot read
“My destiny!”

Og enklere enn dette kan det vel ikke bli. Vi får vel tro at avsenderen ønsker å understreke gratulasjonshilsenen, ikke angre?

Man skulle kanskje – på grunn av fargene – tro dette kortet er til en pike, men hilsenen inni med bilde viser at det er til en gutt.

Den hemmelige kureren fra Østre Skoklefald gård

Av Arild Drolsum

Med Gestapo i helene flykter 21 år gamle Sonja for livet. Hun har nettopp utført sitt siste oppdrag for motstandsbevegelsen. Viktige papirer måtte graves frem hos Herman L. Løvenskiold på Nesodden før tyskerne fant dem.

Sonja Louise Barth, født Skoklefald i 1923, vokste opp på Østre Skoklefald gård. Foreldrene var gårdbrukeren Olav Skoklefald og hustruen Magda. Farfaren var restauratøren Olaf Andersen på etablissementet Signalen, som sammen med sin hustru Emma hadde i alt 13 barn.

Sonja gikk ikke på Berger

Sonja
Louise
Skoklefald

skole, men hadde guvernante helt frem til 6. klasse da hun begynte på St. Sunniva. Krigen stoppet ikke Sonja fra å ta en utdanning. Hun fikk artium i 1942 fra Aars og Voss, og begynte deretter på møbel- og interiørlinjen på Statens håndverk- og kunstindustriskole i Oslo.

På Nesodden bodde også doktor Herman Leopoldus Løvenskiold. Han hadde lenge vært engasjert i hjemmefronten, i Milorgs avdeling Follo og var kurer for det hemmelige etterretningsorganet XU.

Ba om å få farlige oppdrag

Det er Herman Løvenskiold som ber om hennes hjelp til å hente og

12 av barna på Signalen – etter høyden.

levere informasjon og dokumenter. Sonja tar velvillig imot oppdrag. Hun ønsker å ta ansvar og hjelpe til. Som eldst i en søskenflokk på fire har hun alltid vært vant til det. Sonja var sikker på at hun aldri kom til å overleve krigen, derfor ba hun om å få oppdrag som utgjorde en forskjell. Samme hvor farlig det var. Hun skulle jo snart dø uansett.

Halden og Hvaler blir Sonjas kurer-område. I Halden jobber hun som gartner og på Hvaler er hun husholderske. Fra Oslo via en fargehandel og en fotobutikk frakter hun over lengre tid mikro-

film og dokumenter til Milorgs hovedkvarter på Hvaler, som på den tiden var Skogen pensjonat på Skjærhalden. Dette var også en viktig kanal for norske flyktinger.

Mot slutten av sommeren i 1944 begynner jorden å brenne under føttene for motstandsgruppen Sonja jobber for. De er i ferd med å bli avslørt. En dag på skolen blir hun bedt om å gå ned i kjelleren. I et dunkelt rom sitter en mann bak et skjerm Brett og sier: «Du må flykte så fort du kan, og gi beskjed til Løvenskiold». Men først skal hun utføre et siste og viktig oppdrag. I en stor

sinkkasse har Løvenskiold gjemt viktige dokumenter. Han har gravd dem ned i hagen sin, nede ved bekken. Sonja tar båt og buss rett ut og graver dem opp. Dagen etter finner Gestapo en tom kasse og et stort hull i hagen. De har med seg en skamslått fange fra motstandsgruppen. Da har Sonja levert de viktige papirene til en kontakt i Riksarkivet. Nå kan hennes egen flukt begynne.

Flukten til Sverige

Da Sonjas mor vinker eldstedatteren farvel, en av de siste augustmorgenene i 1944, vet hun ikke at hun ikke skal få se henne igjen før trekvart år senere. Sonja sier hun skal besøke en venn.

Hun går på bussen til Hvaler med 50 kroner i lommen, som hun har fått av sin far. Hun er kledd som bondejente for ikke å vekke oppsikt. Etter ankomst med båt til Bølingshavn på Kirkeøya blir Sonja tatt hånd om av Martin Berg Kristoffersen. Han er en sentral skikkelse i Milorg på Hvaler.

I største hemmelighet blir hun ført gjennom skogen til en mørklagt hytte i Ørekroken. Her

ligger hun i dekning i dagevis, bak nedrullede gardiner. Hver gang hun hører noen utenfor, slutter hun nesten å puste av redsel. Men heldigvis er det hver gang bare Martin som kommer med middagsmat til henne.

Etter en uke kommer Martin midt på natten med telegrammet: «Mor meget syk». Det er det avtalte varselet om at hun er i stor fare og umiddelbart må komme seg til Sverige.

Etter et opphold i skogen bærer det av sted i styrtregn og stummende mørke over glatte svaberg ned mot Skjærhalden. Plutselig faller hun ned en firemeter skrent. Heldigvis uten å bli skadet. Vel nede ved Skjærhalden venter en ny kontakt. Han følger Sonja og Martin til et hus ikke langt fra kaia. Her får motstandskvinnen endelig hvile noen timer på en enkel jernseng uten madrass. I mellomtiden henger de dyvåte klærne til tork over primusen. Og for å roe nervene de siste dramatiske timene i Norge den 29. august 1944 drikker Sonja et halvt ølglass med Milorg-guttas «kriseakevitt».

Det er Åge Jakobsen som skal frakte henne med båt til Koster. Før hun setter ut på den siste etappen, skriver hun avskjedsbrev til både moren og faren. Først klokken 03 er Åge klar med båten. Det er alltid da han legger ut på de farefulle oppdragene. Dekkhistorien under flukten er at Sonja er Åges forlovede. Hvis de blir stoppet underveis, skal «paret» si at de er ute på fisketur, ettersom Sonjas foreldre i Oslo har dårlig med tilgang til fisk.

Båten til Åge heter «Sonja». Det tar hun som et godt tegn. Før de kan sette kursen mot Koster og sikkerheten, må de innom Tisler med en størjefangst. Vel fremme på Koster serverer Åge frokost med mørkt brød, margarin, sirup og ekte kaffe.

Tiden i Stockholm og Edvard

Sonja blir værende i Stockholm inntil krigen er slutt. Her jobber hun blant annet på en plasma-fabrikk, men hun ønsker å gjøre mer for landet sitt. Så kommer hun i kontakt med Edvard Barth, eller Eivind Berg som den gang var dekknavnet. Han

er medlem av XU, det viktigste etterretningsorganet for de allierte under krigen. Sonja får tilbud fra Den amerikanske etterretningsorganisasjonen OSS om å dra til Norge for å spionere, og da spesielt på Victoria terrasse. Hun sier ja til dette og går lenge i lære hos en skuespiller for å endre karakter og utseende. Hun gleder seg til jobben, men Edvard stopper henne i siste sekund. Han har undersøkt nøye og snakket med mange, og kommet frem til at oppdraget er for risikabelt så kort tid etter flukten. Han mener amerikanerne kun tenker på egen gevinst, ikke på agentenes sikkerhet. Sonja blir illsint og slår han i brystet flere ganger, da han torpederer spionplanene hennes. Men hun må godta sin skjebne. Ikke lenge etterpå blir de kjærester. Det er vår, og freden nærmer seg.

Sonja og Edvard Barth

Sonja og Edvard giftet seg i november 1945. Edvard ble en kjent naturforsker og fotograf, og de to jobbet side om side i 50 innholdsrike år, helt til Edvard døde i 1996.

Sonja og Edvard på Møre etter krigen. De giftet seg i november 1945.

Foto: Privat

Sammen arbeidet de med å kartlegge natur og kulturminner i Rondane og på Dovrefjell, spesielt fangstanlegg for villrein og andre byttedyr og fugler. Kommer du en gang til Breisjøseter i Alvdal vestfjell, kan du høre et lydbåndopptak, hvor Edvard snakker om dette. Hun har også sammen med Edvard og alene skrevet og bidratt i bøker om dette tema.

I over 30 år var Sonja engasjert

i frivillig arbeid for Kirkens SOS og Røde Kors, hun stilte i tillegg gjerne opp for narkomane og andre trengende på møteplasser i Oslo.

Da motstandsmennene defilerte på Karl Johan etter krigen, fikk ikke kvinnene være med til tross for at de også hadde gjort en stor innsats i kampen mot nazismen. I 2016 utga Mari Jonassen boken «Alt hva mødrene har kjempet». Den har bidratt til

å løfte frem en del av de neglisjerte historiene. Her er et helt kapittel viet Sonja Barth. For som følge av den strenge taushetsplikten som lederne for norsk og alliert etterretningsvirksomhet var pålagt, kunne historien om Sonja Barths krigsopplevelser først avdekkes etter at forsvarsminister Johann Jørgen Holst fra Stortingets talerstol opphevet taushetsplikten for XU-agentene i 1985. Inntil da var det til og med ulovlig å bekrefte at XU hadde eksistert. Og først i 1996 ble stoffet om XUs organisasjon og hvem som var involvert der nedgradert for offentlig innsyn og forskning.

I 2008 ble Sonja av Kong Harald utnevnt til ridder av 1. klasse av «St. Olavs Orden» for sin uegennyttige samfunnsinnsats. Og etter 67 år traff hun sin redningsmann, Åge Jakobsen, igjen på Skjærhalden. Åge fylte

da 90 år, og det ble et hjertelig gjensyn med Sonjas siste «forlovede». Hun hadde ikke tall på hvor mange menn hun hadde vært forlovet eller gift med den siste tiden som kurer for Løvenskiold.

Sonja Barth døde i september 2016, 93 år gammel. Hun hadde gjennom hele livet i sin gjerning fulgt denne lederstjernen: «Du må gjennom din opptreden og fremferd stille deg slik at du ikke skygger for andre». Dette motto etterlevde hun, på den mest uselviske måte. Og hennes egne spådommer om et kort liv, ble så absolutt gjort til skamme.

Kilder:

Mari Jonassens bok "Alt hva mødrene har kjempet", 2016
Christine Lunds artikkel i Norsk Ukeblad, juli 2015
Wenche Marie Jacobsens artikkel i Fredrikstad Blad, mars 2011. 🍷

Sport- og friluftsmuligheter

på Nesodden i 1950, -60- og -70-årene – med noen skråblikk til Nesodden IF

Av Frode Larsen

Min sportsinteresse startet nokså tidlig. Jeg skal riktignok ikke påstå at jeg husker detaljer fra OL i 1952 i Oslo, men det ble snakket en del om storvokste tyske bobkjørere og at Hjallis tok med seg japaneren Sugawara på i hvert fall noe av æresrunden etter å ha vunnet 10000 m på skøyter. Det meste av minnene er vel opplevelser som ble fortalt, eller jeg siden har lest meg til. Fjernsyn hadde vi knapt hørt om på tidlig femtitall, og Filmavisen lå også litt utenfor rekkevidde for en pjokk fra Nesodden.

Men interessen var født, og med skolealderen ble etter hvert leseferdigheten en realitet. Avisen brakte jo sportsnyheter, og radioen sørget for at begivenhetene kom inn i stua, men «Melding om fiske» og andre program gikk selvsagt foran sport. Jeg har et vagt minne om at jeg lå på magen i stua

og fulgte sendingen fra sommer-OL i Helsinki, der bl.a. Zatopek sørget for at verden fikk noe å snakke om.

I 1954 kom russerne tilbake på skøytebanen. Jeg husker jeg ble meget fornærmet over at noen kunne slå Hjallis, men utøvere som Sjikov og Gontsjarenko m. fl. spurte ikke meg.

Når man har vært så heldig å få vokse opp på Nesodden, har det vært naturlig å benytte skogen og naturen til fritidsaktiviteter. Skiene kunne vanligvis tas på rett utenfor døren, og da var veien ut i skiløypene ikke lang. Det tok litt tid før man våget seg helt til Tomåsan (fra Hellvik) – og det var jo fint om noen hadde tråkket løype før vi kom. Dette var nemlig noen år før Helge Hansen var blitt banemester og fått en «avansert» redskapspark – en snøscooter – for å holde skiløypene i

glimrende stand. Det står respekt av det arbeidet Helge utførte for kommunen.

Det ble mange turer til Tomåsan, der jeg kan huske at det fremdeles sto igjen rester av torvbuenene fra tidligere tider. Ellers ble det mange turer til Blåveisbakken, som de fleste sikkert kjenner også i dag der den ligger ved Schraders gartneri på Sandaker.

Turene utvidet seg, fra Blåveisbakken bortover jordene til Røer og videre opp til Johnsrud og hjem igjen. Et annet alternativ var forbi Røer, Svae og til Burmaveien. Da var som regel appelsinen fortært, og kuldegradene tilsa at det var på tide å snu. På en slik tur ble jeg en gang passert av den gamle storløperen Hans Petter Glenne. Jeg tenkte straks at han skal jeg prøve å henge på, men dette skjønte nok Glenne, og han nådde nok Bergerbanen 300 m før meg...

Skøyter var en annen ting som var populært, særlig i snøfattige vintre. Da våget vi oss ut på Skoklefeldtjernet. Det knaket gjerne litt, men så fort vi kom

utpå, gikk det bra. Det var helst innerst ved land vi kunne bli litt våte på beina. Men enten vi hadde skru- hockey- eller lengdeløpskøyter, hadde vi fine timer på isen. Køller og puck eller bandyball hadde vi som regel med, og da ble det spilt, dyttet og slåss til den store gullmedalje.

Spill fortsatte vi med også etter at Bergerbanen ble islagt, men på mindre flater, f. eks. ble svingene med områdene bak målene benyttet. Men helst skulle nå banen bare brukes til hurtigløp. Skøytegruppa i NIF hadde stor tilstrømming på den tiden, og skøytegeneralen Tore Ramton holdt nøye oppsyn med så vel aktive løpere som baneforhold.

Friidretten på Nesodden hadde kummerlige forhold før Bergerbanen kom til. Jeg fikk ikke noen særlig fart på det, men jeg måtte jo prøve å ta skoleidrettsmerket. 60 meteren løp vi på veien utenfor Berger skole. Hva hadde man sagt til noe slikt i dag? Lengde- og høydehopp foregikk i en nokså ugressbevokst grop på nedsiden av skolen, kast med stor og liten ball

Bergerbanen planlegges? Foto: Harald Lorentzens billedarkiv.

ble avholdt på lekeplassen nord for skolen. Min innsats holdt til bronsemerket – og dermed var min friidrettskarriere over uten egentlig å ha begynt.

Det er hyggelig å registrere de mange gode resultatene NIF-medlemmer oppnår i dag, men hvem husker i dag at Helge Hansen ble nr. 5 på 10000 m i NM i Sarpsborg i 1957, i en tid da Norge hadde mange gode løpere?

Fotball var likevel den idretten vi gutter var mest opptatte av. Vi sparket fotball overalt, hjemme, i frikvarterene på skolen, på veien

– og der det fantes muligheter. Da skoletiden kom, hadde vi en viss mulighet til å trene på lekeplassen der, ellers har jo ISI-banen vært brukt til fotballspill for alle årsklasser. Da vi vokste til og ville spille ordentlige kamper, var det ikke noe problem å sykle til Nyborgjordet på Fjellstrand for å møte tilsvarende klassetrinn. Av og til ble det seier, noen ganger tap, men sjelden uavgjort.

Jaerbanen var sentrum for A-lagsfotballen – en liten grusbane av dårlig kvalitet. Husker jeg rett, så jeg min første

Politisk dugnadsgjeng i 1959? Harald Lorentzens billedarkiv.

A-kamp i 1957, jeg mener det var Nesodden-Sinsen i 5. divisjon – og med hjemmeseier 5–2! Det gjorde ikke fotballinteressen mindre, selv om det måtte forhandles litt for å få lov til å sykle helt til Jaer.

Men i våre tidlige guttedager hadde vi flere muligheter. I skogen litt nordøst for Nordre Sandaker lå det en slette som ble kalt for Bergerbanen. Den var langt fra slett, men godt egnet for fotball og hadde blitt brukt til det i mange år. Så derfor hendte det rett som det var at vi slang oss på sykkelen og dro opp for å sparke, en av oss

hadde gjerne vært heldig og fått en fotball i gave. Det hendte jo vi måtte lete en stund når ballen havnet for langt inn i skogen.

Det er neppe mange igjen som husker den gamle Bergerbanen i dag. Da jeg var i området sist, var det vokst opp en skog av smågraner der. Et annet område som kunne brukes til fotball, lå også på nordsiden av Nordre Sandaker, i nærheten av en låve og en liten stue. Begge bygninger er borte for mange år siden (på låven foregikk det nok litt av hvert). Men fotballen var viktigere.

Et år mente vi det var på tide å komme i gang med fotball. Til tross for at det fremdeles lå mye snø, mente vi det måtte la seg gjøre å få den vekk. Utstyrt med spader og måker la vi trøstig i vei med å skuffe snø, men det ble for slitsomt. Dessuten var det noen jenter som kom på besøk til måkerne, og da var det morsommere å prate med dem.

Slik sluttet i grunnen aktivitetene på 50-tallet.

Med 60-årene ble det vel mer organisert virksomhet. ISI- og Jaerbanen var fremdeles viktige, men nye Bergerbanens etablering, etter mange års arbeid, ga idretten ganske andre muligheter enn den hittil hadde hatt. I tillegg kom det etter hvert et klubbhus med garderobekapasitet og badstue (!). Den ga en kjærkommen anledning for mange til en skikkelig kroppsvask, fredagskveldene i badstua ble legendariske. Klubbhuset ble utvidet etter hvert, i dag er bl.a. idrettsforeningens administrasjon plassert der.

Men 60-tallet og åpningen av Bergerbanen ga nye muligheter, både for fotball og andre

idrettsgrener. Åpningskampen gikk mot Follebu, et lag NIF hadde hatt forbindelse med. Leif Rødsten var fotballformann, og NIF vant kampen 3-1, selv om motstanderen tok ledelsen 1-0. Reidar Garder og Kåre Westby med hhv 2 og 1 scoring sørget for hjemmeseieren. Disse to var sentrale på NIFs A-lag i mange år, sammen med bl.a. Reidars bror Holger og brødrene Frank og Sverre «Lille» Karlsen samt mange andre, som vi trofaste tilskuere husker med glede.

Fotballgruppa i NIF har etter hvert nådd store dimensjoner og er en av de største i Oslo Fotballkrets. Ikke minst hyggelig er det at jente- og damefotballen aktiviserer på alle alderstrinn.

Idrettsforeningen har alltid spilt en rolle i kommunen. En gammel påstand var at ingen kunne bli ordfører på Nesodden uten å ha vært leder i foreningen – og den kombinasjonen har faktisk slått til noen ganger.

Jeg fant tidlig ut at noen aktiv idrettskarriere ikke var noe å tenke på. Men i 1970 ble jeg valgt inn som sekretær i

hovedstyret, og dette ble siden utvidet med kassererjobben, med tittel forretningsfører. Etter noen sesonger i jobben syntes jeg det var nok, men noen år senere lot jeg meg overtale til å ta jobben som oppmann for A-laget i fotball. Det var en morsom, men ganske strevsom jobb i mange år.

I perioden 1970-1980 hadde jeg gleden av å være en del av styret i foreningen under lederne Paal Wergeland, Per Løkke, Gunnar Kjensli, Tore Ramton, Thor Vardøen, Harald Wergeland, Sigmund Lekve og Jens Kr. Thune, kjente Nesodnavn alle sammen. Enkelte tok en to-års periode.

I dag er det dessverre bare Thor, Harald og Sigmund av disse som er blant oss.

Ellers er det all grunn til å minnes personer som Karl Bjerklund, Roar Johnsen, Kjell Ødegaard – og mange andre.

Dette har vært ment som en liten oversikt over hvordan vi som vokste opp på 40-50- og 60-tallet opplevde naturen i kommunen vår, med friluftsliv og idrett i vår barndom og ungdom, og med noen skråblikk til utviklingen av Nesodden IF.

Takk til alle de engasjerte menneskene jeg har møtt på veien. Det er sikkert mye jeg har glemt som burde vært sagt, men det kan jo være en utfordring til dem som kanskje vil skrive beretningen om NIFs første 100 år. Jubilèet skjer i 2020! 🍷

Oversikt over styret i Nesodden historielag 2018

Leder:	Eli Vinje
Nestleder:	Erik Jacobsen
Kasserer:	Rolf Meikjær
Styremedlemmer:	Gunhild Skatteboe Stein Turtumøygard Jan-Arne Ødegården
Varamedlemmer:	Petter Grøstad og Kari Østvedt
Revisor:	Arne Isachsen

Redaksjonskomiteen for Sopelimen takker bidragsyterne til årets utgave. Allerede nå tas imot bidrag eller forslag til innhold i artikler for neste års utgave.

Også i år er det gitt gaver til Fundingrudhuset, takk til giverne! Styret takker også dem som velvilligst har stilt opp slik at Fundingrudhuset og Nesodden kirke har kunnet være åpne for omvisning siste sesong!

www.nesodden.historielag.org

Org.nr. 971257075